

Johdanto poliittisen talouden symposiumiin: poliittinen talous ja talusteorian poliittisuus

”Neljäkymmentä vuotta uusliberalismia – joka on perimmiltään johdantotason uusklassista taloustiedettä naamioituna poliittiseksi filosofiaksi – on muuttanut globaalia taloutta niin, että paperilla kaikki näyttää melkein taloustieteen perusoppikirjan mallimaailmalta.”

Steve Keen teoksessaan *Can We Avoid another Financial Crisis* (2017, 111)

”Henkilöä, joka siteeraa Steve Keeniä, ei voi ottaa vakavasti.”

Heikki Pursiainen, *Asiaton lehdistikatsaus*, blogi 6.2.2015

Vallitseva talousajattelu on kanonisoitu oppikirjoihin. Tunnetuimmat oppikirjat ovat levinneet ympäri maailmaa jopa miljoonina kopioina. Poliittinen talous sanan klassisessa merkityksessä on nykyään nousussa, mutta sen elpyminen on tapahtunut kauppakorkeakouluissa, sosiologiassa, kansainvälisissä suhteissa ja muissa aineissa, joissa harjoitetaan poikkitieteellistä tutkimusta. Samaan aikaan osa valtavirtataloustieteestä on omaksunut projektin levittää oppejaan muiden yhteiskuntatieteiden kentille. Uusklassikot, sosiaalisen valinnan tutkijat ja peliteoreetikot ovat alkaneet kutsua poliittiseksi taloudeksi suuntausta, jossa uusklassisia käsitteitä ja menetelmiä sovelletaan julkisten ja sosiaalisten instituutioiden tutkimiseen. Projektien kohtaaminen on usein muistuttanut sotaa.

Tässä symposiumissa tarkastelemme valtavirtataloustieteen toimintalogiikkaa, normatiivisuutta ja yhteiskunnallista roolia näkökulmasta, joka tulee lähelle klassista poliittista taloutta. Taloustieteen imperialismilla ja kiistoilla poliittisen talouden sisällöstä ja luonteesta on laajaa yhteiskunnallista merkitystä. Taloustiede on paitsi tiede (joskin sen tieteellisyys on kyseenalaistettu) myös yhteiskunnallinen voima. Taloustieteilijät toimivat asiantuntijoina, toimittajina, julkisina intellektuelleina, mediavaikuttajina, päätöksentekijöinä ja poliitikkoina. Taloustieteen käsitteet ovat levinneet yhteiskunnassa ja muokanneet kieltä ja toimintaa.

Vastakkaiset projektit törmäävät niin politiikan kuin tieteen kentillä. Tieteen näkökulmasta tällaiset vastakkainasettelut herättävät kysymyksen: miten käydä järkiperaista ja sivistynyttä dialogia, jos yhteisiä lähtökohtia on vain vähän? Mitä väitteitä meidän pitäisi epäillä, mistä olla varmoja? Ludwig Wittgenstein esitti teoksessaan *Varmuudesta*, että kaikki testaaminen, kaikki hypoteesien ja argumenttien koettelu tapahtuu uskomusjärjestelmässä, jonka osat tukevat toisiaan. Kokemus ja havainnot eivät suoraan sanele mitään. Myös epäily ja varmuus elävät järjestelmän sisällä. Tästä voisi johtua ajattelemaan, että kahden erilaisen uskomusjärjestelmän dialogi edellyttää vastavuoroisuutta ja toisen uskomusjärjestelmän ja sen taustaoletusten ymmärtämistä. Mutta entä jos yksi uskomusjärjestelmä kieltää tämän? Entä jos yksi uskomusjärjestelmä rakentuu varmoina pidettyjen aksiomien varaan ja (positivistiseen) oletukseen, jonka mukaan yksittäiset väitelauseet ovat suoraan koeteltavissa teknisten menetelmien avulla irrallaan uskomusjärjestelmän muista osista?

Liika varmuus ei kuulu tieteeseen. Järkiperäisyys tarkoittaa avoimuutta kritiikille ja kykyä oppia. Pätevyys edellyttää intersubjektiviisiä perusteluja, joita meillä on velvollisuus esittää kysyttäessä – toki riippuen myös siitä, kenellä on kussakin tilanteessa pääasiallinen todistamisen taakka. Tiede perustuu väitteiden hypoteettiseen tarkasteluun ja tutkimiseen. Pluralismin hyväksyminen tarkoittaa, että on väärin samaistaa tiede yhteen tai kahteen erityiseen tutkimusmenetelmään tai johonkin tiettyyn joukkoon sisällöllisiä olettamuksia tai aksioomia. Tiede ei esimerkiksi ole matemaattista mallintamista, regressioanalyysia tai uusklassisiin oletuksiin sidottua ”rationalistista mekaniikkaa”. Tällaiset menetelmät tai sisällölliset oletukset voivat muodostaa osan joitakin erityisiä tieteellisiä käytäntöjä, mutta tutkimusmenetelmän tai sisällöllisten olettamusten toimivuus on asia, joka voidaan ratkaista vain punnitsemalla niiden perusteita asiayhteydessä.

Falsifiointiperiaatteen järkevänä tarkoituksena on kumota psykologisesti ja sosiaalisesti tuotetut taipumuksemme etsiä, nähdä ja löytää tukea ennakkokäsityksillemme. Siksi tiedeinstituution pitää olla vapaa, avoin ja demokraattinen keskusteluyhteisö, jossa vain hyvät, mutta kontekstisidonnaiset perusteet painavat. Tieteen tehtävänä on tutkia todellisuutta sellaisena kuin se on, sen omilla ehdoilla, juuri niin täsmällisesti kuin tutkimuskohde antaa myöten. Totuus on myös hyve. Riippumatta siitä, kuinka paljon olemme investoineet johonkin teoriaan, meillä on velvollisuus etsiä, nähdä ja rationaalisesti arvioida sen kannalta vastakkaista evidenssiä.

Tämä symposium koostuu kolmesta tekstistä. Ensimmäinen, artikkeli ”*Uusklassisen talousteorian poliittisuudesta*”, erittelee niitä sosiaalipsykologisia ja yhteiskunnallisia mekanismeja ja prosesseja, joilla on taipumusta vahvistaa uusklassisen suuntauksen ominaispiirteitä ja asemaa riippumatta sen selitysten pätevydestä, normatiivisten arvostelmien oikeutuksesta tai ennakkointien osuvuudesta. Pyrkimys selittää uskomusjärjestelmän uusintamista ja vahvistumista voi johtaa dialogin edellytysten murenemiseen. Siksi nostan artikkelini loppuksi esille esimerkin lupavasta oppimisesta, joka voisi osaltaan edesauttaa dialogia myös perustavammista kysymyksistä. Valtavirtataloustieteen oppikirjaversio katsoo minimipalkan (tai sen korottamisen) aiheuttavan työttömyyttä, jos minimipalkka nousee yli heikoimpien työnhakijoiden rajatuottavuuden. David Cardin ja Alan B. Kruegerin empiirinen tutkimus onnistui kuitenkin vakuuttamaan osan taloustieteilijöistä siitä, että päinvastoin kuin mitä uusklassinen prototyyppi markkinamekanismista antaa ymmärtää, minimipalkan korottaminen ei välttämättä lisää työttömyyttä – se voi jopa vähentää sitä. Koska mikään yksittäinen empiirinen todistusaineisto vain harvoin (jos koskaan) pakottaa tutkijoita yhteen yksiselitteiseen johtopäätökseen, on tarpeen käydä keskustelua monella tasolla ja koskien laajaa joukkoa oletuksia ja taustaoletuksia.

Jamie Morganin katsausartikkeli ”*Taloustiede ja normatiivisuus neljässä osassa*” kertoo miten taloustieteen normatiivisuus käytännössä ilmenee. Taloustiede itse esittää mallinsa teknisinä ja objektiivisinä. Taloustieteilijät ovat ylpeitä malliensa matemaattisuudesta ja teknisistä kyvyistään, jotka erottavat heidät yhteiskuntatieteilijöistä. Vastuu normatiivisuudesta siirretään päätöksentekijöille. Morgan puhuu myös normatiivisen eristämisestä, alistamisesta ja sublimaatiosta taloustieteen ammattikunnan tosiasiallisissa käytännöissä. Eri tavat neutralisoida normatiivisuutta eivät kuitenkaan tee taloustieteestä puolueetonta. Vaihtoehtojen esittämisen muodoilla on seurauksia. Koska taloustieteen diskurssi rajoittaa mahdollisia keskustelunaiheita ja niiden käsittelyä, arvostelu ei johda soveltavuuden kyseenalaistamiseen, vaan tukee käytäntöjen ja fokuksen jatkuvuutta, lähtökohtana ”tämä on se mitä me teemme” (sen sijaan, että kysyttäisiin ”mitä meidän pitäisi tehdä?”).

Morganin mukaan vallitsevalla talusteoriolla on tietty muoto ja funktio, sillä on aatteellista sisältöä, se poissulkee monia asioita ja mahdollisuuksia, ja sillä on seurauksia. Tällä suodattamisella on vaikutuksia myös empiirisen tutkimuksen kannalta. Morgan käyttää yhtenä esimerkkinä eriarvoisuutta. Thomas Piketty'n ansiosta eriarvoisuuden kasvu viime vuosikymmeninä on lopulta saanut myös valtavirtataloustieteilijät kiinnittämään asiaan huomiota. Vaikka eriarvoisuudesta puhutaan ekonomistien keskuudessa nyt aiempaa enemmän, valtavirtataloustiede ei suinkaan ole vielä kokonaan hyväksynyt eriarvoisuutta ongelmaksi. Morganin toinen esimerkki koskee rahaa. Tiedosta ei tule ideologista vain sen sisällön ja kehystämisten kautta, vaan myös vaihtoehtojen poissaolon kautta. Rahalla ei useinkaan ole mitään roolia talusteoriassa. Standarditeoriassa oletetaan, että hyvin toimivassa markkinajärjestelmässä hinnat ilmaisevat suoraan tavaroiden ja palvelusten vaihtosuhteita. Kapitalistinen markkinatalous esitetään näin vaihtokauppataloutena. Lisäksi ajatuksena on näihin päiviin asti ollut, että pankit välittävät lainarahaa. Vaille käsittelyä jäävät ne luoton ja rahan luomisen teorit, joita jälkikeynesiläiset, modernin rahan teoreetikot ja vastaavat ovat kehittäneet. Näillä vaihtoehtoisilla teorioilla on merkittäviä normatiivisia seurauksia.

Ville-Pekka Sorsan ja Teppo Eskelisen katsausartikkeli ”*Taloustieteellinen asiantuntemus teknotaloudellisessa kapitalismissa*” jatkaa siitä mihin Morganin analyysi päättyi. Sorsan ja Eskelisen mukaan 1900-luvun lopun ja 2000-luvun alun yhteiskunnallisia rakenteita on muokattu ja muokataan nimenomaan taloustieteen ja sen tuottamien käsitteiden ja taustaoletuksien pohjalta. He tutkivat tätä ilmiötä *organisoidun performanssin* käsitteen avulla. Mitä pidemmälle maailma rakennetaan tietynlaisen tiedon mukaiseksi, sitä enemmän sen mukainen konstitutiivinen tieto voi myös näyttää ”neutraalilta” ja objektiiviselta sekä nauttia tieteellistä auktoriteettia. Tämä tekee asiantuntijavallan käyttämisestä edelleen helpommin oikeutettavaa. Sorsa ja Eskelinen korostavat, että konstitutiivinen tieto ei näin muutu yhtään aiempaa neutraalimmaksi. Se vain mahdollistaa maailman ylläpitämisen konservatiivisesti ja teknokraattisesti avoimen eettisyyden ja poliittisuuden sijaan.

Vallitsevat historialliset kehityskulut kuitenkin herättävät kysymyksen: jos todella on niin että yhteiskuntaa rakennetaan ja kuvitellaan ja hallitaan taloustieteen käsitteiden, mallien, tulosten, tulkintakehysten ja/tai relevantteina pitämien ilmiöiden avulla, niin miksi elämme tätä nykyä sellaisessa teknotaloudellisessa kapitalismissa, jossa juuri uusklassisella taloustieteellä on konstitutiivinen asema? Sorsa ja Eskelinen käyvät läpi laajan joukon tutkimuksia ja peräänkuuluttavat kattavampaa globaalia näkökulmaa. Katsauksensa lopuksi he viittaavat William Daviesin teokseen *The Happiness Industry*. Taloustiede pyrkii korvaamaan sisäisen motivaation ulkoisten kannustimien vaikutuksella. Tämä pyrkimys muokkaa käytäntöjä ja instituutioita. Kannustinohjailija ”katsoo ihmisiä kuin labyrintissa olevia rottia, joita voi ohjailia ja kannustaa tekemään erilaisia valintoja”; ongelma on siinä, että ”täytyy ensin luoda labyrintti, jossa rotat voivat tehdä vain tiettyjä valintoja”.